

НАДІЯ ПОБІГУН, кандидат медичних наук, доцент кафедри фізіології,
Івано-Франківський національний медичний університет, Україна
ORCHID ID 0000-0001-8367-3419
nadiia.pobigun@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ

NADIYA POBIGUN, Candidate of Medical Sciences, Associate
Professor at the Department of Physiology, Ivano-
Frankivsk National Medical University, Ukraine

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MEDICAL SPECIALISTS: SPIRITUAL-MORAL ASPECT

У статті наголошено на завданнях сучасної медичної галузі в Україні, проаналізовано труднощі та проблеми у сфері професійної підготовки фахівців охорони здоров'я. Автор розкриває основні складові професійної компетентності сучасного медичного працівника; акцентує на потребі загального, культурного, професійного його розвитку і саморозвитку. Доведено, що від загальної та професійної культури медичного працівника, його особистісних рис та якостей, принципів, світогляду, моральних цінностей узалежнюється подальша доля пацієнта, його здоров'я, можливість здійснювати професійну діяльність. Розкрито особливості та специфіку особистісного розвитку майбутніх медичних працівників на етапі їх професійної підготовки та становлення під час навчання у закладі вищої медичної освіти. Зауважено, що моральні норми, якості, мотиви є стрижневими в усіх сферах життєдіяльності особистості. Визначено, що в медичній сфері превалюють обов'язок, честь, совість, які демонструють почуття власної гідності фахівця, його відповідальність за професійні дії та відповідність покликанню, визнання обраного фаху сенсом свого життя. Також виокремлено складові моральності, які варто виховувати в майбутніх медичних працівників; особливу увагу приділено розвитку духовно-моральної культу-

ри фахівців. У статті автор вирізняє суб'єктивні та об'єктивні, внутрішні та зовнішні чинники впливу на формування духовності, моральних чеснот в майбутніх медичних працівників; проаналізовано зміст їх професійної культури, виділено її функціонально-змістові характеристики; встановлено основні компоненти, до яких віднесено прагматичний і духовний. Узагальнено, що у процесі професійної підготовки необхідно підвищувати інтерес студентів до обраної професії, орієнтуючи їх на соціальні, моральні, професійні цінності, виховуючи відповідальність перед людьми за виконання покладених обов'язків.

Ключові слова: духовно-моральна культура, працівники медичної сфери, майбутні фахівці, професійна підготовка, професійний обов'язок, моральні цінності.

Summary. The article emphasizes the tasks of the modern medical area in Ukraine, analyzes the difficulties and problems in the field of professional training of healthcare professionals. The author reveals the main components of the professional competence of the modern medical worker, emphasizes the necessity of his/her general, cultural, professional development and self-improvement. It is proved that further destiny of the patient, his/her health, and the ability to carry out the professional activity depends on the general and professional culture of the medical worker, his/her personal traits and qualities, principles, world outlook,

moral values. The peculiarities and specificity of the personal development of future health care workers at the stage of their professional training and formation during higher medical education are revealed. It is noted that moral norms, qualities, motives are the core in all spheres of personal activity. It is determined that in the medical area the duty, honor, conscience, which demonstrate a specialist's self-dignity, his/her responsibility for professional actions and conformity to the vocation, recognition of the chosen profession as the meaning of his/her life are prevailing. The author distinguishes the components of morality, which should be cultivated in future medical professionals, and pays special attention to the development of spiritual-moral culture of specialists, characterizing the level and quality of professional activity of the medical worker. The article highlights the subjective and objective, internal and external factors influencing the formation of spirituality and moral virtues in future medical professionals; the content of the professional culture of the medical worker is analyzed, its functional-contextual characteristics are distinguished, the main components, including the praxeological and spiritual ones, are determined. It is established that in the process of professional training it is necessary to increase the interest of students in the chosen profession, focusing future professionals of the medical area in social, moral, professional values, raising

responsibility before people for the fulfillment of professional duties.

Key words: spiritual-moral culture, medical sphere professionals, future specialists, professional training, professional duty, moral values.

Мета: виокремити особливості духовно-морального становлення майбутніх медичних працівників у процесі професійної підготовки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодення диктує потребу перегляду традиційних підходів до виховання людини нового тисячоліття. У контексті означеного особливої уваги заслуговує виокремлення шляхів формування пожиттєво необхідних компетентностей, установлення задатків і здібностей, розвиток на цій основі кваліфікованого фахівця, здатного примножувати багатства нашої країни. Важливим є внесення коректив у духовно-моральний аспект професійного становлення людини, визначення норм і цінностей, що виступають регуляторами подальшої професійної діяльності. Особливо гостро постала ця проблема в медичній галузі, від ефективності якої залежить не лише успіх та процвітання держави, а й особисте життя кожного громадянина.

У час, коли у світі невпинно поширюється інфекція коронавірусу, надзвичайно важливо виявляти людяність, відповідальність та емпатію передусім працівникам охорони здоров'я. Адже їхні духовно-моральні якості в поєднанні з професійною компетентністю можуть допомогти щонайменше поширенню хвороби, оптимістичному ставленню до цього оточуючих. Тому основним завданням медичної галузі є підготовка висококваліфікованих спеціалістів з високим рівнем духовно-моральної культури й відповідальності, готових до впровадження інновацій, здійснення професійної діяльності, що відповідатиме замовленню держави, регіону, населення тощо.

Усталена думка про те, що від загальної та професійної культури медичного працівника, його особистісних рис та якостей, принципів, світогляду, дотримання загальнолюдських цінностей узалежнюється подальша доля пацієнта, його здоров'я, можливість здійснювати професійну діяльність, а отже, загальний економічний стан держави. На цьому наголошують основні нормативні документи про освіту та реформування

медицини в Україні. Загалом з 2014 року Міністерство охорони здоров'я України ініціювало розроблення Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні шляхом внесення коректив, змін і трансформацій у традиційну систему. В основі - створення відповідних умов задля надання якісних та доступних медичних послуг усьому населенню шляхом розширення можливостей щодо отримання медичної допомоги, облаштування медичних закладів необхідним устаткуванням, підвищення професійного рівня фахівців тощо. Так, сучасний медичний працівник - усебічно розвинута особистість, здатна діяти в різних професійних ситуаціях, готова до викликів часу та прийняття рішень, виявлення власної життєвої позиції та духовно-моральних чеснот. А тому у процесі професійної підготовки важливим є не лише розширення світогляду майбутнього фахівця, а й озброєння його знаннями, забезпечення виховання позитивних рис та якостей, духовно-моральних цінностей.

Натомість сучасні реалії засвідчують наявність певних суперечностей, які негативно позначаються на загальному культурному рівні та вихованості майбутніх медичних працівників. Основними з-поміж них є: між потребою суспільства в медичних працівниках, ціннісним ставленням до пацієнтів, самих себе та інших людей і недостатністю орієнтації вищої медичної освіти на формування гуманістичних цінностей у студентів, неналежним рівнем системи розв'язання даної проблеми на практиці; між соціально-технічною активністю людини та пошуком нових гуманітарно-етичних регуляторів медичної діяльності, що призводить до зниження значущості й іміджу медичної професії, гальмування гуманізації медичної діяльності, появи прогалин у професійній діяльності і професійно-етичних деформацій тощо. Ці та інші суперечності провокують непорозуміння, конфлікти у взаємодії з пацієнтами, наданні неналежних медичних послуг тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел з окресленої проблеми засвідчило те, що вона була й залишається актуальною, про що стверджує доробок учених, а саме: Г. Атанова, В. Банщикова, Т. Бахтеева, І. Беха, В. Бурегі, О. Будник, Г. Васяновича, О. Волосовець,

В. Гуськова, В. Казакова, Б. Карварсарського, В. Котельникова, І. Крижанівської, В. Кудіна, В. Лісового, С. Максименко, В. Москаленко, Є. Петрова, Л. Пуховської, Є. Спіцина, Т. Шатило та інших. Дослідниця Т. Корольова наголошує, що: "Підвищення ефективності професійної підготовки майбутнього лікаря стає найважливішим завданням вітчизняної вищої медичної освіти, що зумовлюється її спрямованістю на євроінтеграцію та створення спільного освітнього простору з провідними профільними навчальними закладами світу, динамічними змінами у медичній сфері та соціальними, кадровими проблемами в галузі, а також економічними і правовими особливостями діяльності лікарів в Україні..." (Корольова, 2018). Однак дане питання є на часі, потребує подальшого поглибленого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка медичної професії дає підстави визнавати майбутніх фахівців медичної галузі, а сьогодні - студентів закладів вищої освіти (ЗВО) - особливою соціальною групою. Заслуговує на увагу й те, що ефективність їх майбутньої професійної діяльності визначають наявні в молодих людей риси, які засвідчують про вихованість і культурний рівень - гарант належного рівня надання допомоги пацієнтам, виявлення турботи та опіки, сприяння одужанню. Це переконує в необхідності духовного, морального виховання майбутніх фахівців на основі кращих традицій та досвіду вищої медичної освіти і практики. Варто зауважити, що моральні норми, якості, мотиви є стрижневими в усіх сферах життєдіяльності особистості. Професійна діяльність, як і будь-яка інша, узалежнюється моральними якостями та принципами, якими послуговується фахівець задля досягнення поставленої мети, здійснення професійного обов'язку, самореалізації на практиці власних задумів тощо. Відтак у медичній сфері превалюють обов'язок, честь, совість, які демонструють почуття власної гідності фахівця, його відповідальність за професійні дії та відповідність покликанню, визнання обраного фаху сенсом свого життя. З іншого боку, гуманістична парадигма медичної професійної підготовки слугує створенню атмосфери взаєморозуміння, відкритих і довірливих стосунків у процесі лікування, розуміння специфіки захворювань; вик-

ликає почуття обов'язку перед іншою людиною, появі прагнення їй допомогти, а отже, стимулює фахівця до надання якісних медичних послуг.

Реалії сьогодення засвідчують, що зміст духовності значно змінився порівняно з 90-ми роками минулого століття. До прикладу, 83% пацієнтів, опитаних у США, прагнуть, щоб лікарі спілкувались з ними на теми духовності, проявляли співчуття та розуміння, ділились своїми переконаннями. Близько 87% респондентів засвідчили, що причиною цього є прагнення пацієнтів створити довірливі стосунки з лікарем, бажання бути почутими та зрозумілими з боку медичного працівника (McCord, Gilchrist & Grossman, 2004). Ці та інші побажання знайшли своє відображення у практиці професійної підготовки медичних працівників низки країн Європейського Союзу. Так, у вищих закладах медичної освіти впроваджено спеціальні курси, які спрямовані на надання майбутнім медичним працівникам медичної допомоги поряд із духовно-моральним супроводом, що забезпечує пацієнтам упевненість у власних силах щодо одужання, правильності дій лікаря тощо (Puchalski, Blatt, Kogan & Butler, 2014).

Упродовж 90-х років ХХ ст. – 2008 року у США збільшувалась чисельність медичних закладів, що включали духовний аспект у свої програми професійної підготовки майбутніх медичних працівників. Статистичні дані, отримані дослідниками, яскраво демонструють, порівняно з 13% у 1994 році вже у 2014 році їх чисельність зросла до 90% (низка навчальних програм збагатилась курсами психіатрії). Зараз 49 закладів отримали фінансування від Фонду Дж. Темплтона на розроблення програм духовності та здоров'я, в основі яких моральний і духовний аспекти професійної діяльності медичного працівника (Balboni & Peteet, 2017).

Духовно-моральний аспект професійної підготовки майбутнього медичного працівника розглядаємо як процес формування професійних компетентностей та особистісних якостей, норм, цінностей, необхідних для ефективної реалізації професійної діяльності у сфері надання медичних послуг. Натомість здійснення професійної діяльності передбачає формування у майбутніх медичних працівників професійних якостей на

основі особистісних рис, властивостей шляхом ознайомлення, оволодіння та подальшого керівництва загальнолюдськими нормами, цінностями та принципами. Першочергового значення набуває виховання у сучасних студентів закладів вищої медичної освіти моральності, що передбачає:

а) моральні почуття: совість, обов'язок, відповідальність, щирість, відкритість;

б) моральний образ (терпимість, милосердя);

в) моральну поведінку (готовність прислужитися людям, виявлення духовної поміркованості, доброї волі) тощо.

В основі освітнього процесу лежить урахування індивідуальних задатків і здібностей студентів медичних закладів, особистісного підходу до майбутніх фахівців і здійснення якісної професійної підготовки, яка вимагає усвідомленого ставлення до цінності людського життя, потреби турботи про нього.

Моральна складова професійної діяльності сучасного медичного працівника – це сукупність його моральних норм і принципів, правил, традицій і звичаїв, цінностей, особистісних переконань і поглядів, що є пріоритетними у практичній діяльності. Моральні норми та цінності, зокрема, формуються та функціонують безпосередньо під час реалізації на практиці основних завдань, які постають перед фахівцем у ході надання допомоги пацієнтам, у процесі взаємодії з іншими тощо (Москаленко, 2005). Зокрема, духовно-моральна складова професійної культури медичного працівника включає низку складових, кожна з яких виступає на кшталт регулятора взаємин професійної взаємодії (Рис. 1). Ці та інші складові характеризують рівень і якість професійної діяльності медичного працівника (Андрійчук, 2003).

Формування професійної культури майбутнього медичного працівника – процес тривалий та складний, який передбачає вплив на особистість зовнішніх (панівна ідеологія, демократичні цінності, державна політика, специфіка соціально професійних взаємин, національні традиції та звичаї) і внутрішніх (соціокультурний простір, професійне середовище та специфіка взаємин у ньому, власний професійний досвід) чинників.

З іншого боку, на особливу увагу заслуговують суб'єктивні чинники,

як-от: рівень загальної культури майбутнього фахівця, прагнення особистості до здобуття професійної освіти, задатки та здібності щодо здійснення професійної діяльності, готовність та саможертвність тощо. Варто зазначити, що (згідно з теорією І. Моделя) професійна культура медичного працівника містить два основні компоненти: праксеологічний і духовний. Останній формується на тлі особистісних рис, якостей і властивостей, здібностей, задатків фахівця та передбачає тісне поєднання індивідуальних і професійних показників, що засвідчують про належний рівень професіоналізму. До них належать:

професійна мораль, що формується у процесі професійної підготовки та практичної діяльності, взаємодії фахівця з пацієнтами, виконання професійного обов'язку на основі власних переконань, моральних норм і цінностей;

професійна етика, яка базується на принципах, що є керівними у процесі взаємодії з іншими людьми під час професійної діяльності, а також особистісних переконаннях, в основі яких загальнолюдські цінності;

професійні переконання, що мають важливе значення під час прийняття рішень, у ході надання допомоги пацієнтам, сприянні їх одужанню тощо;

культура професійного мислення, що має у своїй основі моральні, суспільні, загальнолюдські та професійні цінності, професійні знання, уміння і навички;

емоційно-вольова сфера, готовність до реалізації на практиці основних завдань, що постають перед фахівцем;

професійна активність у процесі практичної діяльності щодо надання допомоги пацієнтам, саморозвитку, розвитку медичної галузі та інше;

власне витривалість, здатність правильно реагувати на надмірні напругу та навантаження;

цілеспрямованість тощо (Плахотнік, 2004).

Науковець Т. Корольова зазначає, що процес формування духовно-моральних складових професійної культури медичного працівника – це "інтеріоризація професійно-моральних цінностей та реалізація їх у професійній діяльності" (Корольова, 2018). Професійна компетентність як показник та результат належного рівня професійної підготовки май-

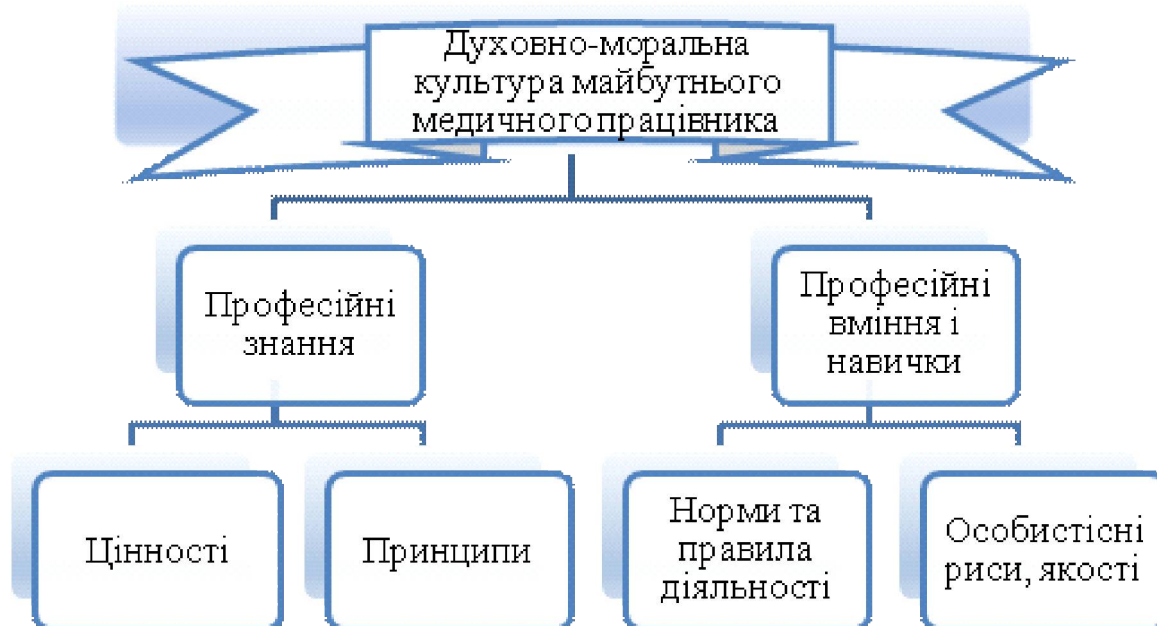

Рис. 1. Складові професійної культури майбутнього медичного працівника

бутнього медичного працівника включає мотиваційно-ціннісне ставлення до своєї діяльності, духовну і моральну позиції, професійні знання, уміння і навички, що загалом дозволяють реалізувати на практиці гуманістичні цінності, приймати необхідні рішення та нести за них відповідальність (*Педагогіка в медицині, 2006, с. 290*). А тому основними умовами, що забезпечують реалізацію професійного обов'язку на практиці, виступають набуті фахівцями професійні знання, їх комунікативна компетентність (відкритість, уміння слухати, толерантність, емпатія тощо), когнітивні та рефлексивні вміння, прагнення саморозвитку. В освітньому процесі ЗВО доцільно враховувати всі особливості та специфіку формування особистості майбутнього медичного працівника. Основними завданнями вищої школи в контексті означеного виступають:

- виокремлення пріоритетів професійної діяльності медичного працівника, слідування професійним традиціям тощо;
- забезпечення інформацією про сутність фахової культури, ознайомлення з її змістом;
- модернізація навчальних планів і програм професійної підготовки медичних працівників;
- забезпечення гуманістичної спрямованості особистості майбутнього медичного працівника (розвиток потреб і мотивів, прищеплення

моральних норм, принципів, цінностей, розвиток духовності);

- формування професійно вихованої особистості (формування так званого "медичного характеру", розвиток деонтологічного комплексу, соціальна активність, стиль мислення і поведінки, розвиток морально-етичного потенціалу);
- упровадження інноваційних методів формування фахової культури майбутніх медичних працівників;
- вивчення, узагальнення та поширення передового медичного досвіду;
- прогнозування оптимізації процесу професійної підготовки;
- здійснення контролю за процесом професійної підготовки медичних працівників тощо.

Загалом у процесі професійної підготовки майбутні медичні працівники повинні підвищити власний загальний культурний рівень сформованості професійно етичних якостей. Практика засвідчує, що духовно-моральна культура медичного працівника - це не лише властивість, яка слугує створенню позитивної взаємодії, виникненню поваги, а і якість, що визначає рівень професіоналізму. Останній завжди тісно переплітається з етичною культурою, стійкими моральними переконаннями, що загалом дозволяють стверджувати про наявність професійно етичної культури фахівця. Її основними показниками виступають:

- 1) уявлення про цілі професійної діяльності і професійне зростання;
- 2) ґрунтовні професійні знання, високий рівень умінь і навичок, їх використання на практиці, здатність до виконання складних способів дій (професійна компетентність);
- 3) сформовані інтелектуальні і практичні вміння;
- 4) опанування професійної техніки, уміння її використовувати з урахуванням конкретних умов, ситуацій та їх особливостей;
- 5) прагнення оволодіти фаховою культурою, потреба самовдосконалення;
- 6) моральні якості, пріоритети, стійкість ціннісних орієнтацій тощо.

Ці та інші складові професійної культури та компетентності майбутніх медичних працівників потребують ретельного підходу до особистості студента ЗВО, реалізації на практиці основних завдань освітнього процесу. Так, задля розвитку духовності та збагачення молодих людей моральними цінностями у процесі професійної підготовки необхідно підвищувати інтерес студентів до обраного фаху, орієнтуючи їх на соціальні, моральні, професійні цінності, виховуючи відповідальність перед людьми за виконання своїх обов'язків.

Важливого значення набувають формування соціальної компетентності та професійна позиція майбутніх фахівців, розвиток їхніх переконань, поглядів, розстановка пріори-

тетів, а також визначення мотивів професійної діяльності. З іншого боку, чільне місце у професійному становленні сучасного медичного працівника посідає емоційно-вольовий компонент, що слугує розвитку здатності саморегуляції, контролю діяльності та поведінки, збагаченню досвіду сприйняття та розуміння інших людей. Ефективний вплив на емоційну сферу майбутніх медичних працівників у процесі професійної їх підготовки з боку науково-педагогічних працівників ЗВО сприяє появі соціально-ціннісних емоцій, формуванню навичок перцепції та емпатії. Такі аспекти дозволяють підвищувати ефективність професійної підготовки майбутніх медичних працівників, поглиблюють їх обізнаність зі специфікою та особливостями обраного фаху, сферою професійної комунікації і взаємодії. На особливу увагу заслуговує комфортне середовище самого ЗВО, відверті стосунки з викладачами, наслідування взірця поведінки, що, у свою чергу, підвищує прагнення до подальшого самовдосконалення, самореалізації на практиці гуманних поглядів і переконань.

Отже, підґрунтям духовно-морального виховання майбутніх медичних працівників є створення відповідних умов для оволодіння духовно-моральними та естетичними ідеалами особистості майбутнього фахівця (Budnyk & Kondur, 2017), уміння їх використання на практиці; розвитку комунікативної компетентності. Сьогодні науковці стверджують, що необхідно розвивати у майбутніх фахівців так звану "біоетичну відповідальність - сукупність інтелектуально-емоційних переконань особистості, форми суспільної свідомості та види суспільних відносин, які визначають моральну спрямованість і поведінку фахівця, його ставлення до себе, людей, професійної діяльності". Це дозволить сформувати висококваліфікованого медичного працівника, здатного надавати якісну медичну допомогу без завдання будь-якої фізичної, моральної чи емоційної шкоди як собі, так і іншим людям.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Означене

вище дозволяє стверджувати, що професійна підготовка майбутніх медичних працівників передбачає тісне поєднання виховного, дидактичного та розвивального компонентів, які базуватимуться на принципах студентоцентризму, визнання особистості найвищою цінністю у суспільстві. Урахування індивідуальних можливостей, задатків, здібностей та інтересів студентів слугуватимуть належній організації освітнього процесу в закладі вищої медичної освіти, а вивчення та впровадження у практику кращого медичного досвіду щодо розвитку духовності та моральності особистості дозволять сформувати всебічно розвиненого, конкурентоспроможного фахівця інноваційного медичного закладу, котрим має стати результатом сучасної реформи в медичній галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Андрійчук, О. Я. (2003). Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
- Корольова, Т. (2018). Модель формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря у процесі гуманітарної підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 30, 66–69.
- Москаленко, В. Ф. (2005). Реалізація принципів Болонської декларації в Національному медичному університеті ім. О. О. Богомольця. *Медицина освіта*, 2, 24–26.
- Плахотнік, О. В. (2004). Теоретичні засади сутнісної характеристики інформаційної культури студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 5, 582–586.
- Педагогика в медицине. (2006). Москва : Академія.
- Balboni, M., Peteet, J. (2017). Spirituality and religion withing the Culture of Medicine. New York, Oxford University Press.
- Budnyk, O., Kondur, O. (2017). Moral and Aesthetic Aspect of the Professional Training of Teachers. *Journal of Vasyl Stefanyk*

Precarpathian National University, 1, 26–33. DOI 10.15330/jpnu.4.1.26-33.

McCord, G., Gilchrist, V., Grossman, S. (2004). Discussing spirituality with patients: a rational and ethical approach. *Ann Fam Med*, 2 (4), 356–361.

Puchalski, C., Blatt, B., Kogan, M., Butler, A. (2014). Spirituality and health: the development of a field. *Acad. Med.*, 89(1), 10–16.

REFERENCES

- Andriichuk, O. Ia. (2003). Vykhovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoi pidhotovky. (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk). Kyiv.
- Korolova, T. (2018). Model formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnoho likaria u protsesi humanitarnoi pidhotovky. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho un-tu*, 30, 66–69.
- Moskalenko, V. F. (2005). Realizatsiia pryntsyviv Bolonskoi deklaratsii v Natsionalnomu medychnomu universyteti im. O. O. Bohomoltsia. *Medychna osvita*, 2, 24–26.
- Plakhotnik, O. V. (2004). Teoretychni zasady sutnisnoi kharakterystyky informatsiinoi kultury studentiv. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 5, 582–586.
- Pedahohika v medytsyne. (2006). Moskva : Akademyia.
- Balboni, M., Peteet, J. (2017). Spirituality and religion withing the Culture of Medicine. New York, Oxford University Press.
- Budnyk, O., Kondur, O. (2017). Moral and Aesthetic Aspect of the Professional Training of Teachers. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 1, 26–33. DOI 10.15330/jpnu.4.1.26-33.
- McCord, G., Gilchrist, V., Grossman, S. (2004). Discussing spirituality with patients: a rational and ethical approach. *Ann Fam Med*, 2 (4), 356–361.
- Puchalski, C., Blatt, B., Kogan, M., Butler, A. (2014). Spirituality and health: the development of a field. *Acad. Med.*, 89(1), 10–16.

Стаття надійшла 20.02.2020 р.